

І. П. Андрусяк

orcid.org/0000-0001-6887-0510

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри теорії права і конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»*

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ВИД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: АКТИВІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ

Постановка проблеми. Домашнє насильство є серйозною й актуальною проблемою сучасного суспільства. Це негативне явище виявляється умисних діях одного члена сім'ї проти іншого, що має агресивний характер. Це може включати фізичне, психологічне чи економічне насильство, таке як побиття, загрози, образи, контроль над фінансами тощо. Члени сім'ї, особливо жінки та діти, стають жертвами насильства, тому проблема домашнього насильства актуальна не тільки для дорослих, але й для дітей, які можуть стати свідками або жертвами цього страшного явища. Поряд з цим може мати інтимний характер та входити у групу сексуального насильства.

Відповідно до визначення Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), 2011), домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного характеру чи економічне насильство, яке відбувається в сім'ї чи між колишнім чи нинішнім подружжям або партнерами, незалежно від того, чи живе або проживав злочинець разом із жертвою.

Домашнє насильство порушує основні права та свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми й має негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я потерпілих. Прояви домашнього насильства відкрито порушують сферу гуманізації суспільної реальності, зазіхаючи на природні права людини – на життя, свободу та безпеку особистості, особливо ставлячи під загрозу фізичну та емоційну недоторканності жертв насильства. Більше того, часто це призводить до обмеження свободи вибору та самовизначення, або навіть до втрати контролю над власним життям.

Сексуальне насильство є серйозним та травматичним соціальним явищем, що передбачає умисні дії сексуального характеру, спрямовані проти особи без її згоди або проти її волі. Загалом може включати фізичну сексуальну агресію, зґвалтування або інші форми сексуального насильства. Сексуальне насильство має серйозні слідки для жертв. Особи, які стали свідками або потерпілими від сексуального насильства, можуть відчувати фізичну, емоційну та психологічну травму, загалом призводять до проблем з психічним здоров'ям, включаючи депресію, тривожність і посттравматичний стресовий синдром. За статистикою американських експертів 94% жертв зґвалтування повідомили про симптоми посттравматичного стресового розладу відразу після нападу, тоді як майже 33% жертв зґвалтування повідомили про посттравматичний стресовий розлад протягом усього життя (Franklin, Garza, Goodson, Bouffard, 2020).

Отож загалом домашнє насильство є складною проблемою, особливості їх прояву, форми насильства потребують окремого наукового аналізу, зокрема сексуальне насильство, оскільки саме така форма відмічається особливою латентністю.

Стан дослідження теми. Проблема домашнього насильства є актуальною для всіх суспільств, тому окремі аспекти причин поширення, гендерної нерівності як фактору домашнього насильства, дотримання прав і свобод людини як принципу діяльності органів публічної влади досліджували представники національної та іноземної школи права. Зокрема питання аналізували представники теоретичної юриспруденції, конституційного та особливо кримінального права, зокрема І. Хомишин, І. Жаровська, Ф. В. Веніславський, С. П. Погреб-

няка, Н. П. Бортник, А. А. Вознюк та інші. Активно питання формування причин домашнього насильства розглядали представники іноземної школи права: С. А. Franklin, А. D. Garza, А. Goodson, L. A. Bouffard та інші.

Однак існує ряд невирішених наукових та практичних питань, що потребують додаткового аналізу, серед яких особливої уваги потребує аналіз сексуального насильства як особливої форми домашнього насильства.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз сексуального насильства як вид домашнього насильства та негативного соціального явища.

Виклад основних положень. Спочатку визначимося з понятійно-категоріальним апаратом. Сексуальне насильство – це форма фізичного та психологічного насильства, в якій сексуальні дії або примусові сексуальні контакти містяться без згоди або проти волі однієї зі сторін. Це може включати в себе широкий спектр дій, від невідповідних коментарів та непристойних жартів до фізичних нападів та звалтувань.

Якщо статевий акт відбувається без згоди, це вважається сексуальним насильством, навіть якщо це відбувається між людьми, які мали статеві стосунки за згодою в інший час до або після нападу. Сексуальне насильство може передбачати використання погроз або сили для примусу до сексуального контакту.

Ст. 36 Стамбульської Конвенції визначає, що сексуальне насильство загалом слід позиціонувати через необхідність криміналізації таких форми умисної поведінки: а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою. Однак слід розуміти, що перелік є невичерпним. Загалом сексуальне насильство включало будь-який тип насильства сексуального характеру, включаючи оральне, вагінальне або анальне проникнення; обмацування; або будь-які небажані сексуальні дотики до частин тіла (Muldoon, Denize, Talarico, R. et al., 2021).

Наслідки сексуального домашнього насильства є дуже серйозними для жертви, оскільки результатом такої форми можуть стати фізичні травми, психологічні проблеми, соціальна ізоляція, втрата роботи, фінансові труднощі і навіть смерть. Багато жертв також заражаються інфекціями, що передаються статевим шляхом, і мають проблеми під час вагітності.

Слід акцентувати увагу, що сексуальне насильство характеризується, на нашу думку, наступними особливостями як форма домашнього насильства.

По-перше, широке розповсюдження такої девіантної поведінки, особливо з боку інтимного партнера. Кожна п'ята жінка стикалася зі звалтуванням, спричиненим наркотиками/алкоголем, спробою або звалтуванням, і більше третини жінок зазнавали різноманітних форм насильства з боку інтимного партнера (Smith, Zhang, Basile, Merrick, Wang, Kresnow, Chen, 2018). Науковці аналізуючи дані пацієнтів в американських лікарнях, що зверталися за медичною допомогою, вказували, що найпоширенішим нападником був інтимний партнер (51,43%), а місцем нападу найчастіше був будинок нападника (40,00%) та будинок пацієнта (31,43%).

По-друге, здебільшого жертвами домашнього насильства є жінки дітородного віку. Близько 95% людей, які звертаються за медичною допомогою через домашнє насильство, – жінки. Іноземні дослідники приводять аналітичні дані за вибіркою багатьох країн Європи, який вказує, що середній вік жертв сексуального насильства становив 25 років, і 88,57% були жінками. Однак ми не можемо вказувати, що тільки жінки є жертвами, хоча безумовно саме гендерні стереотипи щодо них розповсюджують це явище. Незважаючи на те, що рівень сексуального та домашнього насильства серед чоловіків нижчий, ніж у жінок, згідно з даними Центрів з контролю та профілактики захворювань, приблизно 2,6% чоловіків повідомили про спробу або завершену жертву звалтування та майже 10,9% чоловіків повідомили про насильство, скоєне інтимним партнером (Smith, Zhang, Basile, Merrick, Wang, Kresnow, Chen, 2018).

По-третє. Наукою й практикою юридичної науки проаналізовані чинники, що впливають на поширення домашнього насильства. Загалом до них відносять економічні проблеми, культурні звичаї, стрес, зловживання психоактивними речовинами, насильства в сім'ї, особистісні

проблеми, брак освіти, фактори, що стосуються жінки, розпад шлюбу, низький рівень особистої моралі, провокація жертви тощо. Загалом ці причини провокують всі форми домашнього насильства, проте для сексуального основними причинами є схильність до насильства в цілому, психічне здоров'я та/або емоційні проблеми правопорушника. Наприклад, економічний чинник який завжди виокремлювався з перших не має суттєвого впливу: національне дослідження домашнього насильства щодо жінок у Туреччині показали, що економічно активні жінки мають подібний, якщо не вищий ризик зазнати домашнього сексуального насильства, ніж неактивні жінки в Туреччині, а також в інших країнах, що розвиваються (Greulich, Dasré, 2022).

По-четверте, латентний характер характерний для будь якої форми домашнього насильства, але для сексуального насильства скритість особливо поширена. Про категорію таких злочинів часто не інформуються правоохоронні органи. У 2016 році тільки половина (49%) випадків домашнього насильства та менше однієї чверті (23%) випадків зґвалтування та сексуального насильства були офіційно повідомлені правоохоронним органам (Morgan, Kena, 2017).

Проблема латентності останнім часом має суттєвий характер. Вказане зумовлено обставинами соціально-публічного значення. Пандемічна загроза, яку людство переживало протягом практично трьох років спричинило об'єктивні підстави неможливості повідомити про факт домашнього насильства через заходи соціальної ізоляції. Gosangi B, Park H, Thomas R, у своїх дослідженнях виявили загальне зменшення випадків насильства з боку інтимного партнера під час пандемії, однак травми були більш серйозними (Gosangi, Park, Thomas, 2020). Загалом кількість випадків звернення за медичною допомогою щодо сексуального насильства зменшилася на 53,49%, а випадків фізичного насильства – на 48,45%. Мотивується це тим, що постраждалі можуть не звертатися через страх заразитися COVID-19 або можуть відчувати, що їхні проблеми не настільки важливі, щоб звертатися за допомогою, і, можливо, не хочуть «обтяжувати» і без того перевантажену систему охорони здоров'я (Muldoon, Denize, Talarico, 2021). І останнє характерне тож до сучасного періоду війни. Жертви сексуального насильства вважають свою інтимну проблему менш вагомішою ніж питання військово-політичного, державного значення, коли органи охорони здоров'я акцентовані за збереженні життя та здоров'я військових та жертв військового конфлікту з числа цивільних осіб.

Ще однією правовою проблемою доступності всіх інституційних, медичних та правоохоронних засобів. Стаття 25 Стамбульської конференції присвяченв підтримці жертв сексуального насильства, де унормовано, що «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення створення відповідних легкодоступних консультативних центрів допомоги жертвам зґвалтування або сексуального насильства в достатній кількості для забезпечення медичної та судово-медичної експертизи, підтримки у випадку травм і надання консультацій жертвам» (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, 2011).

Виконати це зобов'язання з об'єктивних причин держава не завжди може. Під час кризових ситуацій, на арені активних військових дій жертвам сексуального насильства не може бути надана належна правова та інша допомога.

В період пандемії та війни багато медичних установ почали пропонувати послуги дистанційно, але особисті візити є критично важливими для випадків сексуального насильства та домашнього насильства, пов'язаних із лікуванням тілесних ушкоджень (наприклад, переломів, рваних ран, удушення), постконтактної профілактики ВІЛ, або збір судово-медичних доказів (Sexual Assault Evidence Kit, також відомий як «набір для зґвалтування») для тих, хто бажає подати позов (Muldoon, Drumm, Leach, Heimerl, Sampsel, 2018). Більша залежність від дистанційного догляду також може становити ризик для тих, хто живе з партнерами, які безпосередньо вчиняють сексуальні насильницькі дії, оскільки вони можуть не мати безпечного місця для дистанційної консультації з постачальником послуг.

Отож вагомим аспектом протидії сексуальному насильству є ефективність роботи органів публічної влади та органів охорони здоров'я.

Прийнятним з цього погляду є досвід США, де пацієнтів зараховують до Програми протидії сексуальному насильству та домашньому насильству, якщо вони самі повідомляють

про себе або якщо персонал ідентифікує їх як жертв сексуального насильства чи домашнього насильства (за клінічною оцінкою фахівці вважають, що вони можуть належити до осіб що пережили сексуальне насильство, домашнє насильство або фізичний напад з боку інтимного партнера чи іншої особи). Програма протидії сексуальному насильству та домашньому насильству пропонує цілодобову медичну допомогу особам віком від 16 років, включаючи всіх жінок, чоловіків, трансгендерів і осіб, які не мають бінарної статі. Екстрена допомога включає оцінку травми, документація та лікування; аналіз на інфекції, що передаються статевим шляхом; екстрена контрацепція та тест на вагітність; постконтактна профілактика ВІЛ; щеплення від гепатиту В, гепатиту А, вірусу папіломи людини; судово-медична фотодокументація тілесних ушкоджень; збір/зберігання комплекту доказів сексуального насильства; кризове консультування; оцінка ризиків/загроз і планування безпеки. детального реєстру всіх пацієнтів, яких спостерігали в програмі сексуального насильства та домашнього насильства.

Імплементация позитивного досвіду полягає не тільки в медичному огляді пацієнтів, але й в їх належній морально-психологічній підтримці. Суттєво для наших суспільно-політичних особливостей є те, що описана програма вважається екстреною і не припиняється під час кризових політичних явищ як то пандемічні загрози, карантинні обмеження чи військові дії.

Висновки. Сексуальне насильство виступає формою домашнього насильства, що може мати як фізичний, психологічний та інтимний вияв насильства, в якій сексуальні дії або примусові сексуальні контакти здійснюються без згоди або проти волі однієї зі сторін.

Визначено, що сексуальне насильство як форма домашнього насильства має наступні характерні особливості прояву: широке розповсюдження такої девіантної поведінки, особливо з боку інтимного партнера; здебільшого жертвами домашнього насильства є жінки дітородного віку; для сексуального насильства основними причинами є схильність до насильства в цілому, психічне здоров'я та/або емоційні проблеми правопорушника; високий латентний характер.

Література

- Franklin C. A., Garza A. D., Goodson A., Bouffard L. A. Police Perceptions of Crime Victim Behaviors: A Trend Analysis Exploring Mandatory Training and Knowledge of Sexual and Domestic Violence Survivors' Trauma Responses. *Crime & Delinquency*, 2020 Vol. 66(8), P. 1055–1086. <https://doi.org/10.1177/001128719845148>
- Gosangi B, Park H, Thomas R, et al. Exacerbation of physical intimate partner violence during COVID-19 lockdown. *Radiology*. 2020:202866. <https://doi.org/10.1148/radiol.2020202866>.
- Greulich A., Dasré A. The association between women's economic participation and physical and/or sexual domestic violence against women: A case study for Turkey. *PLoS ONE* 2022. Vol. 17(11): e0273440. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0273440>
- Morgan R., Kena G. National Crime Victimization Survey – Criminal victimization (NCJ 251150). Washington, DC: Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice. 2017.
- Muldoon K.A., Denize K.M., Talarico R. et al. COVID-19 pandemic and violence: rising risks and decreasing urgent care-seeking for sexual assault and domestic violence survivors. *BMC Med* 2021. Vol. 19, 20. <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01897-z>
- Muldoon K.A., Drumm A., Leach T., Heimerl M., Sampsel K. Achieving just outcomes: forensic evidence collection in emergency department sexual assault cases. *Emerg Med J*. 2018. Vol.35 P. 23–30. <https://doi.org/10.1136/emered-2018-207485>
- Smith S. G., Zhang X., Basile K. C., Merrick M. T., Wang J., Kresnow M., Chen J. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2015 data brief—Updated release. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. 2018.
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): документ Ради Європи від 11.05.2011 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

References

- Franklin C. A., Garza A. D., Goodson A., Bouffard L. A. (2020). Police Perceptions of Crime Victim Behaviors: A Trend Analysis Exploring Mandatory Training and Knowledge of Sexual and Domestic Violence Survivors' Trauma Responses. *Crime & Delinquency*, 66(8), 1055–1086. <https://doi.org/10.1177/001128719845148>[in English]

- Gosangi B., Park H., Thomas R., et al. (2020) Exacerbation of physical intimate partner violence during COVID-19 lockdown. *Radiology*:202866. <https://doi.org/10.1148/radiol.2020202866>. [in English]
- Greulich A., Dasré A. (2022) The association between women's economic participation and physical and/or sexual domestic violence against women: A case study for Turkey. *PLoS ONE* 17(11): e0273440. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0273440>[in English]
- Morgan R., Kena G. (2017). National Crime Victimization Survey—Criminal victimization (NCJ 251150). Washington, DC: Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice. [in English]
- Muldoon K.A., Denize K.M., Talarico R. et al. (2021) COVID-19 pandemic and violence: rising risks and decreasing urgent care-seeking for sexual assault and domestic violence survivors. *BMC Med* 19, 20 <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01897-z>[in English]
- Muldoon K.A., Drumm A., Leach T., Heimerl M., Sampsel K. (2018) Achieving just outcomes: forensic evidence collection in emergency department sexual assault cases. *Emerg Med J.* 35(S1):S23–30. <https://doi.org/10.1136/emered-2018-207485>[in English]
- Smith S. G., Zhang X., Basile K. C., Merrick M. T., Wang J., Kresnow M., Chen J. (2018). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2015 data brief—Updated release. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. [in English]
- Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavvshchamy: mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 11.05.2011 Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text [in Ukraine]

Анотація

Андрусак І. П. Сексуальне насильство як вид домашнього насильства: активізація правових аспектів. – Стаття.

У статті проведено теоретико-правовий аналіз сексуального насильства як виду домашнього насильства та негативного соціального явища.

Вказано, що сексуальне насильство виступає формою домашнього насильства, що може мати як фізичний, психологічний та інтимний вияв насильства, в якій сексуальні дії або примусові сексуальні контакти здійснюються без згоди або проти волі однієї зі сторін.

Узагальнено, що наслідки сексуального домашнього насильства є дуже серйозними для жертви, оскільки результатом такої форми можуть стати фізичні травми, психологічні проблеми, соціальна ізоляція, втрата роботи, фінансові труднощі, заражаються інфекціями, що передаються статевим шляхом, проблеми під час вагітності, смерть.

Визначено, що сексуальне насильство як форма домашнього насильства має наступні характерні особливості прояву: широке розповсюдження такої девіантної поведінки, особливо з боку інтимного партнера; здебільшого жертвами домашнього насильства є жінки дітородного віку; для сексуального основними причинами є схильність до насильства в цілому, психічне здоров'я та/або емоційні проблеми правопорушника; високий латентний характер.

Акцентовано, що в період пандемії та війни багато медичних установ почали пропонувати послуги дистанційно, але особисті візити є критично важливими для випадків сексуального насильства та домашнього насильства, пов'язаних із лікуванням тілесних ушкоджень, постконтактної профілактики ВІЛ, або збору судово-медичних доказів. Також правовою проблемою України є доступність всіх інституційних, медичних та правоохоронних засобів.

Запропоновано імплементувати в національну правову практику позитивний досвід США щодо впровадження Програми протидії сексуальному насильству та домашньому насильству для пацієнтів, котрі самі повідомляють про себе або якщо персонал ідентифікує їх як жертв сексуального насильства чи домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, сексуальне насильство, військовий стан, допомога жертвам, порівняльний аналіз, характерні риси, теоретико-правові аспекти.

Summary

Andrusiak I. P. Sexual violence as a type of domestic violence: activation of legal aspects. – Article.

The article provides a theoretical and legal analysis of sexual violence as a type of domestic violence and a negative social phenomenon.

It is indicated that sexual violence is a form of domestic violence, which can be a physical, psychological and intimate manifestation of violence, in which sexual acts or forced sexual contacts are carried out without consent or against the will of one of the parties.

It is summarized that the consequences of sexual domestic violence are very serious for the victim, as the result of this form can be physical injuries, psychological problems, social isolation, loss of work, financial difficulties, contracting sexually transmitted infections, problems during pregnancy, death.

It was determined that sexual violence as a form of domestic violence has the following characteristic features of manifestation: wide distribution of such deviant behavior, especially on the part of an intimate partner; mostly victims of domestic violence are women of childbearing age; for sexual, the main reasons are a propensity for violence in general, mental health and/or emotional problems of the offender; high latent character.

It was emphasized that during the pandemic and war, many medical institutions began to offer services remotely, but in-person visits are critical for cases of sexual violence and domestic violence related to the treatment of physical injuries, post-exposure prophylaxis of HIV, or the collection of forensic evidence. Also, the availability of all institutional, medical and law enforcement means is a legal problem in Ukraine.

It is proposed to implement into national legal practice the positive experience of the USA regarding the implementation of the Anti-Sexual Violence and Domestic Violence Program for patients who report themselves or if staff identify them as victims of sexual violence or domestic violence.

Key words: domestic violence, sexual violence, martial law, assistance to victims, comparative analysis, characteristic features, theoretical and legal aspects.